

Vědecké poznání spočívá ve skromném vytváření ostrůvků jasna, řádu, pravidelnosti a přehledné srozumitelnosti uprostřed dramatu bytí.¹²

Hle, věta veskrze k vědě přátelská (i takovéto pozorování je občas dobré nad Sidoniovými texty učinit).

Nepopírám, že leckterému dnešnímu pracovitému, poctivému, úspěšnému a bohatě publikujícímu vědci se Sidoniovo myšlení musí zdát poněkud výstřední. Také mně připadá výstřední – v tom nejlepším slova smyslu. Jen ten, kdo je schopen se odpoutat od uznávaného a pečlivě strážného hlavního proudu názorů, pronikne do krajů, které by nám jinak zůstaly utajeny.

Síla moderního myšlení a umění spočívala vždy v tom, že skrze jeho výkony může promluvit to, co je neznámé, skryté, co existuje mimo popisná pravidla a uspořádanost našeho světa.

J. Příbáň: *Právo a politika konverzace*.¹³

IVAN M. HAVEL

¹² Kapitola první, *O povaze bytí*, str. 36.

¹³ G plus G., Praha 2001, str. 50.

O POVAZE BYTÍ

Hledání pravdy [...] je napjato mezi dvěma póly: na jedné straně jsem vázán osobní situací, na druhé straně hledím vystihnout bytí. Na jedné straně je na mně, abych cosi odhalil, cosi, co odhalit nepřísluší nikomu jinému než právě mně; má-li moje existence nějaký smysl, není-li marná, pak mám určité postavení v bytí a toto postavení mne vyzývá, abych položil otázku, kterou za mne nemůže položit nikdo jiný; přítom již v samé střísněnosti mého postavení, v omezenosti mých informací, mých setkání, mé čerby se rýsuje konečnost mého povolání k pravdě. A přesto, hledat pravdu na druhé straně znamená, že chci říci něco, co je platné pro všechny, co vyrůstá na půdě mé situace jako cosi universálního; nechci nic vymýšlet, říkat, co se mi zlíbí, chci říkat, co jest. Z hloubi své situace hledím být vázán bytím. Necht se bytí myslí ve mně – to je můj slib pravdy. Tak je hledání pravdy napjato mezi „konečností“ mého tázání a „otevřeností“ bytí.

Paul Ricoeur: L'histoire de la philosophie et l'unité du vrai.¹

Poznání se vždy vztahuje samo k sobě. Jakýkoliv poznatek – včetně poznatku vědeckého – je sebepoznáním, poznáním poznání. Poznatek není přidáním dalšího faktu, přičtením nové znalosti k naší dosavadní zkušenosti, nýbrž je *sám* zkušeností. Učinit zkušenost – to znamená pochopit něco z hlediska celkových souvislostí. V těchto souvislostech se zjevuje svět jako celek. Každé nové poznání vyžaduje větší či menší restrukturalizaci tohoto celku. Zážitek, událost, informace – obecně: každá věc – ztrácí jakožto zkušenost svou konkrétnost, svou oddělenou samostatnost. Věci jsou ve zkušenosti „zakódovány“ ve změně celkové logiky veškeré zkušenosti, a tato logika v nás ztělesňuje logiku světa. V tuto logiku celkové

¹ Paul Ricoeur: *Dějiny filosofie a jednota pravdy*. Přeložil Filip Karfík, *Kritický sborník V*, 1985, č. 3.

zkušenosti se věc proměňuje tím, že se stává věděním. Tak se v poznání každé věci celá naše zkušenost „usebírání“, totiž konkrétně (doslova: *věcně!*) se vztahuje ke své vlastní jednotě – prismatem poznání věci. V tom spočívá *smysl* věci: jedinečným způsobem se v ní zračí svět. Základní tezí tohoto příspěvku je, že v zážitku pochopení smyslu věci zakoušíme bezprostředně povahu bytí. Tento náhled se pokusím vykřesat ze srovnání vědeckého poznání s poznáním filosofickým. Zatímco věda vychází z předpokladu, že věci jsou na poznání nezávislé, filosofie si uvědomuje reflexivní povahu svých poznatků. Proto je každá filosofická otázka zároveň otázkou po filosofii. A každá filosofická odpověď je vždy též odpovědí na otázku, co je filosofie. Taková odpověď je zároveň sama novým filosofickým poznatkem.

SUBJEKTIVITA JAKO ONTOLOGICKÁ ZKUŠENOST PŘIROZENÉHO SVĚTA

Povaha (*natura*) znamená přirozenost. Chci zde poskytnout několik poukazů a návodů ke vzhledu do povahy bytí, jak se nám zjevuje v naší přirozené zkušenosti, zamyslet se nad tím, jak zakoušíme povahu bytí jsoucna uvnitř přirozeného světa.

Tvrdím, že *touto přirozenou zkušeností je zkušenost naší subjektivitu*. V ní se vztahujeme bezprostředně sami k sobě a skrze tuto „samovztažnost“ se vztahujeme ke všemu, co jest. Subjektivita je tím nejpůvodnějším lidským prožitkem, a také tím nejpřirozenějším: od zrození je člověk se svou subjektivitou totožný, v ní spočívá jeho přirozenost: člověk je subjektem. S touto bezprostředností subjektivitu souvisí i naše zasuté povědomí, že *bytí jsoucna – veškerého jsoucna – je subjektivní povahy*.

Chci zde tento původní pocit, který nám dnes již připadá naivní, dětský, primitivní až pohádkový, obnovit a povznést na *ontologickou zkušenost*, čili na vědění o povaze bytí. Toto vědění nelze ovšem nikomu předat, nikoho o něm nelze přesvědčit. Lze však o něm svědčit, protože tato

ontologická zkušenost vyplývá z reflexe původního vědomí, na které si lze vzpomenout a k němuž – takto vzpomenuitelnému – lze vzbudit důvěru.

Taková důvěra znamená víru ve smysluplnost bytí. Smysluplnost zakoušíme v prožitku pochopení smyslu nějaké věci. Jde o to uvěřit, že zkušenost pochopení není něčím „čistě subjektivním“, co nesouvisí s tím, co jsem pochopil, nýbrž že se nám v pochopení smyslu zjevuje věc sama co do svého bytí. V tomto aktu pochopení nekonám něco čistě svého, nýbrž něco s bytím jsoucna v zásadě příbuzného, v pochopení smyslu konám totéž, co koná bytí věci jakožto bytí. Jde mi zde o *ontologickou relevanci* základní, přirozené zkušenosti pochopení smyslu.

Smysl je vnitřním poukazem k celkovosti. Věc svým smyslem poukazuje k celku souvislosti; její bytí spočívá v tom, že se v ní svět usebírání jedinečným způsobem v jednotu. V pochopení ztrácí jsoucno svou masivní, nahodilou konkrétnost; „zprůhlední“ a změní se v křížovku blízkých a vzdálených poukazů ke všemu, s čím co do smyslu souvisí. Věc se stává v pochopení jednotou svých vnitřních a vnějších horizontů.

Tak například králik není v tom, *čím je*, jakýmsi „tímto-zde“, nýbrž poukazem ke všemu, co se týká jeho možností, tj. poloh, pohybů, chování, změn (vnější horizont), i ke všemu, co se týká králiků a jim podobných živočichů vůbec, tj. např. živosti, podobnosti, příbuznosti (vnitřní horizont). A jako se v našem pochopení „tohoto-zde“ jakožto králíka sjednocuje smysluplně naše zkušenost (vzpomínky, vědomosti, názory, myšlenky, představy atp.), *podobně* se v bytí králíka samotného vnitřně sjednocuje co do smyslu sama skutečnost.

O této podobnosti – příbuznosti co do povahy – lze však smysluplně mluvit jen na pozadí ontologické důvěry, že naše setkání s králikem v pochopení, že je to králik a co je králik, se netýká jenom nás, nýbrž že se v něm skutečně zjevuje bytí toho, čím ono toto-zde *jest*, totiž bytí králíkem. – Míním zde ontologický smysl zcela přirozené, běžné zkušenosti pochopení: nic víc nemám na mysli, když pro to, co v ní prožíváme, užívám výrazy jako „usjednocení“, „zprůhlednění“, „vnitřní usebrání celku zkušenosti“ atp. Může se zdát, že pro tak banální fakt, jakým je zážitek pochopení, jsou to výrazy příliš vzletné; avšak vnitřní zkušenost pochope-

ni je vpravdě úžasná a sama nepochopitelná. V ní patříme na to, jak každé jsoucno překračuje sebe samo, jak ukazuje skrze sebe za sebe. Říkám „skrze sebe“, neboť takové ukazování „za sebe“ – přes hranice své oddělené předmětnosti – se neděje zevně, nýbrž „zevnitř“. Věc zjevuje celek souvislosti tak, že je *tím, čím jest*. Tato dynamická jednota její „existence“ a „esence“ (*quidditas*) se uskutečňuje ve vztahu k celku skutečnosti a představuje tak bytí věci. Bytí neodděluje jsoucna od sebe, nýbrž je naopak tajuplně vnitřně sjednocuje v celek smysluplných souvislostí. Říkám „tajuplně“, neboť v tomto ontologickém dramatu sjednocování není rušena svébytnost a nezaměnitelnost věci. Ve způsobu vztahování se k ostatnímu se projevuje jedinečnost každé věci – její smysl. Smysl činí věc tím, čím jest, a zároveň znamená její zjevnost. Věc vůbec existuje (vyvstává) jakožto smysl – vnitřní poukaz k ostatnímu.

Jedinečné *bytí věci* – její svébytnost – tedy *spočívá v jejím smyslu*. Smysl věci tedy nepoukazuje k nějaké předem dané (pre-ordinované) a všemu společné „jednotě veškerenstva“, k jakémusi absolutnímu smyslu, jenž by byl na jednotlivých jsoucnech zcela nezávislým a pouze se „odrážel“ v jejich jednotě. V tom totiž spočívá svůdný, opakovaný, „optický klam“ metafyziky, že chce vyvodit ze smysluplnosti jsoucna poslední nejvyšší smysl. Bytí má jinou povahu: veškerá skutečnost se vždy znovu, v každé věci, jedinečně usjednocuje („ordinuje“, tj. strukturuje, sřadí) ve smysluplný celek. *Bytí jsoucna spočívá ve smyslu každého jsoucna, tj. ve vnitřním – vždy novém – vzcházení celku skutečnosti ve zjevnost.*

V aktu pochopení konáme-zakoušíme podobný děj: i zde dochází k edinečnému sjednocení („restrukturaci“, jak jsem to označil) celé zkušenosti – jednota světa naší zkušenosti vzchází v našem „aha!“ ve zjevnost. Pochopená věc je do tohoto celku zařazena tak, že jej (alespoň nepatrně) nově seřazuje – vytváří nový řád (*logos*). Proto říkám, že bytí věci ve skutečnosti a bytí věci v pochopení jsou sourodé, tj. totožné svou povahou; díky tomu lze v pochopení zakusit povahu bytí – vždy jde o smysl jako vnitřní poukaz k celkovosti. A poněvadž je akt pochopení bytostně subjektivní povahy, má také bytí každého jsoucna subjektivní povahu, tj. náleží k němu jak sebezpřekračování, tak sa-

movztažnost. Mluvíme-li o totožnosti bytí věci ve skutečnosti a v pochopení, pohybují se na úrovni *ontologické*, jež se týká *povahy* bytí. Nechci tvrdit, že pochopený smysl věci je *ipso facto* totožný se smyslem skutečné věci, tedy že naše poznání je *ipso facto* pravdivé. V ontologické příbuznosti pochopení a toho, co je pochopeno, však vidím vůbec *možnost pravdy*, a tedy klíč k problému poznání.

Věc vzchází-existuje jako usjednocení celku skutečnosti; její smysl nějak souvisí s jejím původem, zrodem, vznikem. Smysl věci je – ontologicky vzato – její „příčinou“. *Causa*, příčina vlastně znamená samu věc (*la cosa, la chose*). Proto také pochopení smyslu věci nás přibližuje k jejímu *původu*. Díky pochopení jsme schopni danou věc nejen kdykoliv zpřítomnit v mysli, ale často ji i uskutečnit ve světě. V angličtině i v jiných jazycích znamená „realizovat“ (*to realize, réaliser*) jak *uskutečnit*, tak *uvědomit si*; zračí se v tom povědomí o bytostné příbuznosti jsoucna a myšlení, kterou vyjadřuje slovo „smysl“. Vždyť něco si uvědomit už předpokládá vynořit onu věc z anonymity celku souvislostí, „vytvořit“ ji na základě zcela určitého uchopení tohoto celku.

Přirozený svět se vyznačuje sounáležitostí skutečnosti s vědomím a jednotou bytí a smyslu. Toho se také týká původní ontologická důvěra, které se dovolávám, když tvrdím, že pochopení smyslu je výsostnou zkušeností vnitřního rozměru skutečnosti, čili zkušeností její subjektivity. To znamená, že zkušenost naší vlastní subjektivity není vedlejším projevem psychických procesů, odehrávajících se v „naší hlavě“, nýbrž zakoušením svébytnosti jsoucna samotného. Ještě stručněji: „*jsem*“ *vypovídá o „jest*“.

FILOSOFICKÉ POZNÁNÍ

Potud je filosofovo poznání poznáním subjektivním. Spočívá ve vnitřním náhledu smyslu, jak vzchází z osobního zážitku pochopení, a chce tento smysl vyjádřit smysluplnou řečí. Filosofie však není subjektivní v tom smyslu, že by její poznatky byly čistě individuální, soukromé, relativ-

ni či dokonce svévolné, a že by tak postrádaly nárok na obecnou platnost. Subjektem filosofova poznání není pouze mysl jednotlivce, nýbrž celá skutečnost; v lidské mysli se skutečnost zjevuje ve smyslu. Pochopení smyslu je akt mysli – akt jejího usebrání, sebeuchopení. Avšak smysl, který je zakoušen jako výsledná jednota celé zkušenosti v mysli, není smyslem mysli nebo smyslem zkušenosti, nýbrž smyslem samotné skutečnosti, která byla pochopena. Poznávání je vždy sebe-pochopením, a to se týká jak poznávajícího, tak poznání samotného, a také i toho, co skrze poznání do mysli vstupuje. Filosofovo vědomí, mysl, já, osobnost, zkušenost atp. ono „sebe“ v sebe-poznání nevyčerpává. Zvratné (reflexivní) zájmeno *sebe* zde označuje zvrtný směr-smysl reflexe, která se jako pohyb k *sobě* obrací ke jsoucnu zevnitř. *Sebe* (*das Selbst, the Self*) je „věc sama“ (*die Sache selbst*), u níž myslitel v reflexi přebývá, neboť bytí toho, co nazýváme „věc sama“ (*to pragma auto*), má povahu reflexe – vztažení se k *sobě*, a skrze sebe ke všemu ostatnímu. Tak naplňuje myslitel svou reflexí filosofickou devizu *gnóthi sautón* – *poznej sebe*.

Filosofovo *obrácení* neznamena odvrácení se od skutečnosti do svého vlastního nitra, nýbrž spíše obrácení vlastního *nitra skutečnosti* ve zjevnost. Ontologická důvěra totiž přináší osvobození od fascinace povrchem vši danosti – ať už touto daností míníme materiální konkrétno smyslových vjemů, nebo ideální abstraktno hotových rozumových pojmů. Povrchem je vše to, na čem se rozumějící mysl zaráží jako na hutné, neprohlédnutelné, „fatální“ konstatovatelnosti, definitivnosti, která již nikam nepoukazuje a která se zdá říkat mysli i věcem: „odsud až sem nutně – a dál již ne!“

Povrchní pohled končí u skutečnosti jako u „tvrdé reality“. Rezignace před ní označuje sebe jako „střízlivý realismus“. Z jeho hlediska je filosofickému způsobu života právem vyčítán nedostatek realismu, nedostatek smyslu pro skutečnost, což střízlivým realistům – lidem tohoto světa – připadá jako zvrácenost. Avšak zevnitř viděno, tento nedostatek respektu před fakticitou, jímž se filosofický způsob myšlení vyznačuje, není důsledkem odvrácení pohledu, nýbrž důsledkem vhledu pod povrch

skutečnosti, k jádru věci; toto jádro-nitro nemá povahu fatálního „tak-a-nejinak“. To, co se pro nefilosofovy zdá být posedlým „obracením věci naruby“, se zakládá na důvěře ve zkušenost pochopení, které překračuje mez jevovosti a *proniká* ke smyslu.²

Zatímco pouhý pohled se setkává s jevem jako s povrchem jsoucná, *v-hled* čili zkušenost pochopení se setkává se *vz-hledem*, se vstřícným pohybem jsoucná vůči nám, jako s jeho vnitřním poukazem k *sobě* a skrze sebe k celku souvislosti; *vzhled* je vzházení nitra jsoucná ve zjevnost. Pochopení – setkání *vhledu* se *vzhledem* – ruší jevovou stránku. Proto je lze oprávněně označit jako zbavení se jevu čili z-jevení – zjevení smyslu.

Slovem „*vzhled*“ lze také nejlépe přeložit řecké výrazy *eidos* či *idea*, jimiž Sókratés a Platon označili to, co skutečně jest, pravou skutečnost čili – v termínech ontologického rozvrhu, který zde předpokládám – jsoucná co do jeho bytí.

OBJEKTIVITA JAKO ONTOLOGICKÉ VÝCHODISKO SCIENTISMU

Neproniknutelná, čistě konstatovatelná danost povrchu věci je tím, na co zaměřila novověká věda svou výhradnou pozornost a co nazvala – v protikladu k subjektivitě – *objektivitou*.

Obiectum znamená jak to, co je před nás vrženo (*ob-jecto*, předhazují), tedy něco jako před-mět či námitka (srv. angl. a franc. *objection*), tak zároveň to, co leží přes cestu (*ob-jacet*) jako překážka, či zábrana.³ Objektivita je potom ve vědě názvem pro jsoucná co do jeho pasivního výskytu (tj. ve smyslu hmoty jakožto „materiálu“ – pasivní látky,

² Význam zkušenosti jako prorážení a pronikání dal ostatně vznik jejímu řeckému označení *em-peiría*; od *peiráo*, prorážím, pronikám.

³ Slovesa *jaccio* i *jacto* mají stejný významový kořen: *jacto* je iterativum (opakovací způsob) od *jaceo*. – V dějinách novověkého myšlení se s pojmem „*obiectum*“ skutečně zacházelo v obojím významu: nabídnutého předmětu i inertní překážky, jejíž pasivita je „vzdorná“.

interní a homogenní výplně tvarů), co do jeho oddělenosti a „odtaženosti“ od ostatního (absolutnosti).⁴ Jsoucno ve smyslu objektivit je tedy přímo opakem jsoucna, k nimž se vztahujeme v přirozeném světě. Pro přirozenou zkušenost vystupuje do popředí svébytná, oživená aktivita věcí, jejich sebezpřekračující otevřenost (transcendence) a vstřícná, partnerská vztaženost k ostatnímu (relativita).

Stálost, nezávislost a neměnnost objektivní stránky skutečnosti nabízí však možnost dokonalého a definitivního poznání „*more geometrico*“ čili zeměměřičským způsobem. Tento vyměřovací způsob je důsledně vnějškový: zeměměřič nezasahuje do toho, co poznává, zůstává na povrchu a takto poznávaná skutečnost se v procesu poznání nemění. Jsoucno, které je tímto způsobem poznatelné, musí být ovšem plně určeno a vyčerpáno tím, že zaujímá prostor. Toto zaujímání prostoru představuje jeho povrch-plášť-tvar (čili *formu*), tedy něco, co je zevně vy-světlitelné, tj. ohledatelné, přístupné *formálnímu* popisu, jenž spočívá ve výměru (definici). Proto má bytí objektivní reality *definitivní* povahu: objektivní jsoucno buď jest, nebo není, nic mezi tím; jeho bytí je zcela redukovatelné na výskyt daný *kvantitativními parametry*. Objektivita tedy vypovídá o jsoucnu jako o kombinaci veličin. To je Descartova *res extensa*, věc rozprostraněná, která jest *zaujímáním objemu* čili časoprostorovým výskytem a ničím jiným. Objektivita působí jen vnějškově – svým překážením: kde se vyskytuje něco, nemůže se zároveň vyskytovat něco jiného; objekty se vzájemně vylučují – a tedy vytěsňují – svou rozprostraněností. Jejich věcnost (*causalitas* – to, co dělá věc věcí) se tak omezuje jen na vnějškové působení čili na *kauzalitu* v pojetí klasické mechaniky – na mechanické vytlačování jedné částičky hmoty jinou, jako je tomu u součástí hodinového mechanismu.

⁴ Mluvíme nyní o pojetí objektivit, jak se ustavilo při samotném vzniku vědy, na úsvitu novověku. Je zřejmé, že se tomuto pojetí vymyká něco takového jako je *fyzikální pole*. Už objev gravitace se nepodařilo zahrnout do novověké ontologie, protože působení na dálku bylo výrazem vnitřní *aktivity* hmoty jako takové. Síly a působení však byly v novověké vědě považovány za *vztahy* mezi jsoucnem, či za náš způsob popisu vzájemného chování jsoucna, a nikoliv za jsoucna. Nástup *moderní* vědy je charakterizován příznáním ontického statutu (uznáním za svébytná jsoucna) právě poli, jehož jsou hmotné částice vlastně výrazem.

SCIENTISMUS JAKO NOVOVĚKÝ SVĚTOVÝ NÁZOR

Snaha vědy o úplné a konečné poznání skutečnosti vedla postupně v novověku přímo ke ztotožnění bytí jsoucna s objektivitou. Tak byl jsoucnu upřen obsah, smysl a svébytnost a byl mu ponechán pouze časoprostorový výskyt. Objekt buď jest, nebo není, přičemž jeho výskyt na určitém místě vylučuje současný výskyt objektu jiného. Tyto ontologické předpoklady bylo možno logicky zformalizovat pomocí zákona vyloučeného třetího a zákona sporu. S tím souvisí i vznik matematické přírodovědy jako exaktní disciplíny, která je považována za vzor vědění vůbec.

Totální nárok vědy na úplné a definitivní poznání skutečnosti, „radostnou zvěst“ o objektivní poznatelnosti světa a příslib spásy skrze vědu – to vše zde budu souhrnně označovat jako *scientismus*. Tento postoj každý dobře zná: všichni jsem v něm byli vychováni. Díky povinné školní docházce nás scientismus více či méně zbavil přirozené zkušenosti a změnil ji zkušeností umělou – experimentální a technickou. Tím byl přirozený svět nahrazen světem objektivní reality a ontologicky bezradným kolísáním mezi dogmatismem a skepsí. Proto mohla a musela všeobecná školní docházka vzniknout na konci devatenáctého století, v době, kdy se věda začíná náhle prolamovat do obyčejného života a kdy je nutné, aby ona umělá konstrukce a rekonstrukce světa, na nichž je věda založena, se dostala do povědomí veřejnosti. Tuto konstrukci si totiž nelze přisvojit na základě přirozené zkušenosti, je třeba ji záměrně indoktrinovat – všude a na všech úrovních. Jinak bychom se v našem světě strojů, tlačítek, schémat, projektů, formulářů, značek, kódů, grafů, veličin a statistik vůbec jako „analfabeti“ nevyznali. Zároveň však s tímto praktickým posláním nám scientistická výchova vstřípila představu, že toto vztahování se a spravování se ve světě vědy, techniky, průmyslu a institucí je přiměřené celé skutečnosti a že tento náš praktický „alfabetismus“ odpovídá tomu, co staří nazývali *alphabeta rerum* (abeceda čili přirozenost věcí).

Pro scientismus má bytí jsoucna – veškerého jsoucna a po jeho všech stránkách – objektivní povahu: slovo „objektivní“ tak postupně

i v běžném povědomí nabylo významu „skutečně jsoucí“ čili *to ontós on!* Správný způsob porozumění světu je proto *světový názor*, tedy vnější pohled na skutečnost prismatem konstatující racionality v perspektivě odstupu. Skutečným – povaze skutečnosti přiměřeným – poznáním je vylučně poznání vědecké,⁵ jež znamená poznání objektivní, tj. důsledně zbavené všech výkonů a prvků subjektivity. Vždyť jestliže vše, co jest, je objektivní realita, pak každá interpretace – tj. výklad smyslu – do vlastního poznání nepatří a představuje tak jen matoucí, nežádoucí příměs; může mít nanejvýš didaktickou funkci, ovšem za předpokladu, že si zůstaneme vědomi, že jde o pouhou interpretaci, na níž jsou zjištěná „holá fakta“ nezávislá. A poněvadž je objektivita *ex definitione* povrchní, definitivní, a tedy formální povahy, je pravda o skutečnosti ztotožněna s kvantifikací, formalizací a abstraktností (*ab-straho* = s-tahuji, totiž plášť rozprostraněných těles jako řo, co je na jsoucnu podstatné). Objekty nemají *obsah*, který by bylo zapotřebí *vy-kládat*, nýbrž jen *objem*, který lze *ob-jevit* a *ob-jasnít*. Podle vědeckého názoru na svět nemohou věci samy k sobě vzájemně poukazovat: smysluplné, vnitřní *souvislosti* byly nahrazeny vnějšími, kauzálními, předem vypočitatelnými *závislostmi*.

Dnešní člověk je systematicky utvrzován v tom, že skutečnost je objektivní realitou a přirozený svět je pouhým zdáním, jakousi čistě lidskou iluzí, založenou na individuální psychice a kulturní konvenci. Z toho hlediska není ovšem filosofie vůbec poznáním, nýbrž jakousi zvrácenou zálibou v subjektivních deformacích světa. Vždyť přirozená zkušenost (se svou propastnou odlišností od zkušenosti vědecké) je pódle scientismu vposledku vysvětlitelná fungováním mozku, a tedy převeditelná na objektivitu. Filosofové jsou následkem toho považováni za jakési zajatce Platonovy jeskyně (vlastní lebky s nervovým bludištěm), spoutané fascinací neurologických projevů; jsou to pomatenci a tmáři, hlubokomyšlně

⁵ Všimněme si opět, jak obrat „je vědecky dokázáno“ pro běžné povědomí znamená tolik, co „je naprostá, nevyvratitelná pravda“!

a učeně setrvávající u vlastních *spekulací*; jejich spekulace mají povahu umělých výtvorů mozku (*Hirngespinnste*) či stínů-projekcí na způsob neskutečných obrazů v křivém zrcadle (lat. *speculum!*). Zkrátka: *A philosopher is a guy who is too lazy to work in a laboratory*⁶ – jak zní okřídlené rčení.

Scientismus je totiž přesvědčen, že věda představuje poznání, které se zásadně zbavilo spekulací. To proto, že vědec se metodicky soustřeďuje na objektivní stránku své zkušenosti; ta náleží skutečnosti samé, zatímco vše ostatní je pouze její subjektivní odraz. Scientismus věří, že vědecká metoda umožňuje ve zkušenosti oddělit to, co náleží skutečnosti, od subjektivního balastu. Právě na této dovednosti rozlišovat spočívá „vědeckost“ – ctnost vědecké objektivity.

Dříve se zdálo, že kritérium vědeckosti, umožňující oddělit „zrno od plev“ – tj. objektivní složku empirie od pouhých subjektivních deformací – je jedno, jediné. Dnes se však v různých oborech nabízí více alternativních – namnoze přímo protichůdných – objektivních pojetí a popisů skutečnosti, a každý je – alespoň dle svých kritérií – vědecký a účinný. Přítom všechny považují za objektivní to, co lze změřit, registrovat přístroji, opakovaně vyvolávat (reprodukovat) a napodobit (modelovat) a zároveň to nezávisle vyvodit z vlastních teoretických předpokladů (tj. logicky dedukovat). Objektivita v přírodovědě není tedy jednoznačným kritériem objektivní stránky zkušenosti. Stejně tak se ukázalo, že bezrozpornost (jež s objektivitou úzce souvisí) není jednoznačným⁷ kritériem pravdivosti v matematice. Avšak z původního, tradičního vědeckého pojetí objektivity přece vyplývá, že takový popis – vědecký obraz světa – smí být jen jeden: objektivita je něčím absolutním! Pak se ovšem naskytá otázka: který z mnoha alternativních rozvrhů je ten pravý – a jak to lze objektivně roz-

⁶ Filozof je individuum, které je příliš líné, než aby pracovalo v laboratoři.

⁷ Výraz „jednoznačný“ zde znamená, že danému kritériu objektivity vyhovuje právě jen jeden bezrozporný systém výpovědi o skutečnosti.

hodnout? Tomuto paradoxu lze předejít, jestliže zproblematizujeme sám nárok vědecké objektivitu na absolutnost.

RELATIVNÍ POVAHA OBJEKTIVITY

V současné době se uvnitř samotné vědy prosazuje nutnost vytvořit nové pojetí objektivitu, které by se již nevyznačovalo definitivou, totalitou a absolutností, čili naprostou nezávislostí na procesu poznání. Tato nutnost vzešla ze zkušenosti vědců dvacátého století, označované jako „krize objektivitu“. Vědu, která krizi objektivitu pocítila a reflektovala, zde označuji za „vědu moderní“ a odlišuji ji tak přísně od „vědy novověké“.

Dynamika dějin vědeckého poznání světa, provázená revolučními zvraty, stejně tak jako zmíněná pluralita skutečných teorií vedla mnohé učence (Fleck, Koyré, Kuhn, Popper, Prigogine, d'Espagnat aj.) k náhledu, že objektivita není absolutní invariantou lidské zkušenosti: objektivita, kterou poznávala např. chemie, fyzika nebo astronomie minulých století je *jiná*, než ta, již se obírají tyto disciplíny v současnosti. Nejde pouze o to, že by *totéž* bylo interpretováno *jinak*; odlišná je celá skutečnost, k níž se vědci vztahují. Objektivita představuje ony aspekty zkušenosti, které *pouze v optice určité vědecké disciplíny* (resp. v rámci určitého *způsobu přestování* dané vědecké disciplíny) vystupují jako nadčasově platné, neproměnné, nezávislé na subjektu apod., zkrátka jako *podstatné*. Tato podstatnost je však vztažena k danému pochopení skutečnosti, k dané optice, v níž je svět viděn. Touto optikou je určitý metodický přístup ke skutečnosti; náleží k němu jak vědecká nauka se svými teoretickými východisky, laboratorní zařízení, přístrojové vybavení i vžitě postupy získávání, zpracování a zveřejňování výsledků, tak i všechny neuvědomělé předpoklady jako zvyky, tradice, jazyk, představy a pojmy, společenské a historické okolnosti, včetně základních východisek ontologických. Pro tento komplex východisek, předpokladů a tradic, vytvářejících optiku, skrze níž je teprve nazírána (a vytvářena) objektivita, se vžil název *paradigma*.

Objektivita je sice v rámci určitého paradigmatu absolutní danost, vzhledem k paradigmatu je však relativní: teprve paradigma totiž objektivitu na základě vlastních kritérií definovalo, a určilo tak samotný předmět poznání vědecké disciplíny, kterou založilo.

Paradigma zakládá objektivitu tak, že samo představuje odpověď na otázku po povaze bytí svého předmětu. Protože paradigma *jest* samo touto odpovědí, a má tedy ontologickou otázku implicitně zodpovězenou, může ji explicitně odmítat jako neoprávněnou a zbytečnou. Povaha bytí je pro vědce totožná se způsobem projekce objektivitu, přičemž tento způsob je považován za absolutní a nepochybný, respektive vědec ho vůbec nereflektuje. Přijatá projekce je automaticky považována za kritérium objektivitu všech zkušeností, nejen vědecké, a její výsledek – obraz světa – nahrazuje přirozený svět.

Obraz světa, jak ho rozvrhuje paradigma, je ovšem bezprostředně přístupný analytickému a instrumentálnímu rozumu: od toho je daný paradigmatický rozvrh zde. Vždyť objektivita je to, v čem se rozum vyzná, aniž by byl od něho požadován výkon pochopení; takto byla přece objektivita jako předmět dané vědy definována! Z tohoto poslání paradigmatu a jeho úspěšného fungování vzešel mýtus o racionální povaze vši skutečnosti, tj. o její poznatelnosti rozumem jako nejvyšším kritériem pravdy, které již nevyžaduje dalších předpokladů. Co nevyhovuje tomuto kritériu, tomu se upře objektivní realita, tudíž je to prohlášeno za neskutečné!

Řekl jsem, že poznání, pohybující se v rámci určitého paradigmatu, již nevyžaduje pochopení. Co je však třeba předem pochopit a osvojit si, je paradigma samo – tedy ono pojetí objektivitu, které předchází metodickému a systematickému poznání objektivní reality. Osvojení paradigmatu je výsledkem odborného výcviku (*scientific training*), jímž se myšlení skrze paradigma stává adeptovi vědy doslova „druhou přirozeností“. V této anonymní samozřejmosti vědce porozumění světu je však skrytě obsažena veškerá historická a kulturní podmíněnost vědeckého poznání té které epochy a směru. Tvůrčí vhléd do skutečnosti, subjektivní výkon interpretace byl již proveden velkými klasiky dané vědy – zakladateli paradigmatu, případně filoso-

fy, o jejichž myšlení se velikáni vědy opřeli, nebo jímž byli alespoň mimoděk inspirováni.

Běžný vědec-odborník si to však neuvědomuje. Jen díky této své nevědomosti se může domnívat, že jeho poznání je „ryze objektivní“, a cítit se oproštěn od vztahu ke smyslu poznávané skutečnosti, a tedy též od zodpovědnosti za smysl své činnosti: vždyť poznává pouze to, co je, a každý jiný na jeho místě by musel zjistit totéž! Ve skutečnosti je však odborníkův „základní výzkum“ jen artikulací subjektivního výkonu porozumění, přítomného v paradigmatu v podobě jakýchsi „pravidel hry na objektivitu“, sdílených vědeckou komunitou, k níž odborník náleží.

Z této nevědomosti pramení u vědců pocit shovívavé převahy nad filosofy, kteří podle nich spekulují o skutečnosti, zatímco věda poznává, jak tomu ve skutečnosti jest. Z téhož neporozumění však často pramení i špatné svědomí filosofů vůči vědě.

OBJEKTIVITA JAKO ROZMĚR PŘIROZENÉHO SVĚTA

Avšak pro filosofii, která si této paradigmatické podmíněnosti vědeckého poznání vědoma je, představuje objektivita teprve *druhou* přirozenost; je to cosi *druhotného* vůči přirozenému světu.

To nikterak neznamena, že by objektivita byla čímsi nejsoucím, pouhým výmyslem vědců! Entity zabydlující objektivní realitu té které vědy (částice, geny, buňky, pole, systémy, kvazary, veličiny, přírodní zákony atp.) jsou jistě součástí přirozené zkušenosti, totiž jejím možným obsahem. Setkáváme se však s nimi v přirozeném světě – tak jako ostatně se vším – vždy až v rámci určitého kontextu porozumění; tento kontext představuje právě paradigma dané vědy, která nám k objektům svého zájmu zjednává přístup. V přirozeném světě jsou objekty neoddelitelné od svého pochopení; jejich bytí je založeno na pochopeném smyslu, tj. na zcela určitém poukazu k celkovosti. V rámci tohoto kontextu jim teprve – a to plně – náleží objektivita, tj. imanentní výskytová nezávislost a nadčasová platnost.

Na tento kontext však vědci zapomínají, domnívajice se, že kvarky, bakteriofágy nebo planetární orbity existují jaksi „vůbec“. A scientisté takový kontext prostě popírají; proto jsou například skálopevně přesvědčeni, že k poznání těchto skutečností by nutně museli dojit lidé nejrůznějších kultur a historických kontextů, včetně „mimozemských civilizací“!¹⁸ – Teprve kontext dává jsoucnům té které vědy platnost objektivity; *uvnitř* tohoto kontextu – v rámci příslušného paradigmatu – rudým obrům, pulsarům, černým díram, globulárním galaxiím, kvasarům či reliktnímu záření skutečně náleží objektivita, tj. nezávislá existence vůbec. Nemá jistě smysl tvrdit, že gravitace, evoluce či velký třesk existují teprve od svého objevení; časová dimenze patří k objektivitě těchto skutečností spolu s ostatními jejich vlastnostmi, které daná věda objevila. Každý objev je však zároveň subjektivním výkonem porozumění, uvnitř kterého se objektivita teprve smysluplně zjevuje, ustavuje, vzhází.

Jestliže vědci na tento paradigmatický kontext, v němž jedině jejich porozumění dává smysl, zapomínají nebo si jeho neodmyslitelnost neuvědomují, jestliže scientisté jeho nutnost a přináležitost k objektivitě popírají, pak filosofové jej přehlížet nesmějí. Dalo by se přímo říci, že filosofie je zde od toho, aby smysluplný kontext jsoucna – nejen vědeckého – odhalovala a reflektovala. Kontext smyslu, poukaz k celistvosti, vytrhující jsoucna (věci, události, pojmy, slova) z jejich anonymní, nezodpovědné samozřejmosti a imanentní danosti, lze přímo označit za vlastní předmět filosofického poznání. Protože však smysl souvisí s bytím, směřuje filosofické poznání *ipso facto* k bytí věcí, zatímco věda se zaměřuje – během svých normálních „paradigmatických“ údobí – pouze na jejich jsoucnost.

¹⁸ To je ostatně velmi ilustrativní příklad mentality scientismu, jak ho zde chápeme, názorně vyjadřující jeho primitivní ontologii; přesto většina lidí v podobných představách nenachází dosud nic absurdního, jakkoliv nás dnes kulturní antropologie zahrnuje doklady o tom, že kolik kultur – zcela pozemských a lidských! – tolik světů, a epistemologie nám přesvědčivě ukazuje, že *poznání je divergentní, nikoliv konvergentní proces*.

Z hlediska přirozeného světa jsou tedy zajatcům Platónovy jeskyně podobní spíše scientisté než filosofové; jsou fascinováni plošnou projekcí skutečnosti, jak před nimi vyvstává v rámci právě uznávaného vědeckého trendu, neuvědomující si bytostnou podmíněnost takového vědění. Kdykoliv vědecké poznání „pokročí“, tj. změní úhel projekce objektivit, budou scientisté vždy ochotni si namlouvat, že jsme se předtím ještě mýlili, že však nyní už víme, jak to je, že se nám teprve teď ukazuje skutečnost sama.

Scientisté s námi nicméně sdílejí přirozený svět, a každá objektivní realita vědy je součástí přirozené zkušenosti. Jako taková je však subjektivním výkonem, výsledkem určitého pochopení a vzhledu do skutečnosti, návodem k jejímu pojmovému a věcnému roztržidění; její objektivní platnost se zakládá na smysluplnosti těchto výkonů. Přirozený svět není tedy podobsahem objektivní reality, nýbrž naopak – každá objektivní realita představuje jakýsi rozměr, jistou možnost, určitý způsob projekce přirozeného světa. Právě proto není žádná objektivní realita vědy v přirozeném světě sama a nemůže si činit nárok na absolutní, bezkontextovou výlučnost. Věda proto nemůže vnucovat přirozené zkušenosti jiná kritéria toho, co jest, než ta, která se týkají její objektivit, tj. těch entit, o nichž v rámci paradigmatu pojednává. *Objektivita je vědeckou ctností, nikoli však ontologickým nárokem!*

Všechny paradigmatické projekce objektivit, tj. distinkce mezi subjektivní a objektivní stránkou zkušenosti, jsou proto součástí přirozeného světa. Jistě nikoliv současně; avšak „prostor“ přirozeného světa je prostorem subjektivit, tedy médiem svobodných smysluplných souvislostí, které se vzájemně nevylučují, tak jako se vylučují jsoucna prostoru geometrického či logického. Stálé rozlišování objektivit od subjektivit je pro přirozenou zkušenost dokonce něčím nezbytným: subjektivita totiž chápe sebe samu v protikladu k tomu, co je objektivizováno, zakouší se jako fenomén pouze a jen ve vlastních výkonech objektivizace – v rámci nejrůznějších her na objektivitu, z nichž ty vědecké jsou jenom jedněmi z mnohých.

Přirozený svět není objektivní – k jeho povaze však bytostně náleží *objektivizovatelnost*. Objektivizace je pohyb, v němž se přirozený svět vztahuje sám k sobě. Proto objektivizovatelnost, která je důvodem možnosti a úspěšnosti objektivního poznání, není dokladem objektivit skutečnosti, nýbrž naopak výrazem *subjektivní* povahy jejího bytí. K subjektivitě náleží schopnost vytvářet odstup od sebe samotné ve hře teoretických perspektiv (*theória* = podívaná). Všechny typy rozlišení objektivit od subjektivit záleží na těchto teoretických perspektívách. – Nesouvisí tato „perspektiva bytí“ s tím, čemu se v náboženské zkušenosti i jinde říká „prozřetelnost“ (*providentia*)? Etymologie obou slov jsou co do smyslu téměř shodné: *pro-vidéo* a *per-spicio*, tj. vidím skrz. Fatalistická představa určenosti všeho, co se stane, nějakým božským před-věděním nebo jednou provždy daným božím rozhodnutím, je možná jen *osudnou* (doslova!) racionalistickou interpretací bezprostřední, přirozené zkušenosti o smysluplnosti všeho dění. Možná, že pojem „prozřetelnosti“ původně vyjadřoval, že se skutečnost neodehrává v čase slepě, nýbrž že je prostorem vědění a vidění, a že vše, co se děje, je v nějakém smyslu zároveň nazíráno, a to jako prostor možností, *jehož alternativy jsou brány „v potaz“*. Jinými slovy: víru v Prozřetelnost lze pokládat za výraz přirozené zkušenosti o tom, že bytí skutečnosti má subjektivní povahu.

PŘIROZENÁ ZKUŠENOST OBJEKTIVITY

Snážil jsem se ukázat, že zkušenost objektivit není přirozenému světu cizí, a že ji nepřinesla teprve věda. Nejen moderní vědecko-technická civilizace, nýbrž každé lidské společenství vytváří *svou objektivitu*, totiž společný svět, „prostor veřejného“. Tržiště, náměstí, soudní dvůr, divadlo, stadion, Artušův kulatý stůl, chrám, gymnasion – to vše jsou prostory-prostranství, kde se zjevuje-utváří společný svět. V něm dochází určité historické společenství svého *kosmického sebepochopení*, čímž vystupuje ze své náhodné partikularity s nárokem na universalitu. V tomto vnitř-

ním poukazu k celku (slovo universální lze odvodit do *uni-vertere* – k jednomu se obracet) dochází k usebrání světa v jednotu, společenství vytváří jedinečnou říši, „říši středu“, chápe se své vyvolenosti. Daná civilizace tím, že nachází své „místo v kosmu“, svůj vztah k božskému, si uvědomuje svou vlastní subjektivitu, stává se sebou samotnou, zakouší, čím jest. Tak objevuje každé společenství (lid, národ, kmen, obec, civilizace, státní útvar, ale třeba i náboženské hnutí či zájmová sdružení, řeholní komunita atp.) své vlastní jedinečné a nezaměnitelné bytí, s nímž vstupuje do dějin a vytváří dějiny. Svět objektivitě vystupuje přitom jako prostor kosmogonie a theofanie – *theatrum mundi*, podívaná světa, zkrátka jako *prozřetelnost* skutečnosti.

Přirozená zkušenost proto ví, že objektivita neznamená nějakou absolutní, lhostejnou danost, nýbrž dar, výtobytek a svěřenou pravdu; je si vědoma, že společenství pravdy s její funkčností a spolehlivostí je nutno bránit, že společný svět je třeba chránit, udržovat a pečovat o něj. Objektivita totiž znamená v přirozeném světě jen *relativně* trvalý řád věcí. Je to řád vydobytý na chaosu původní nerozlišené, temné intimity těla, duše a skutečnosti. Tento řád společného světa sice vzešel z původního zjevení-pochopení, nyní však představuje především pokladnici tradice, v níž je uchována stálost věcí a platnost hodnot. Toto depositum objektivitě samo o sobě sebe nezaručuje a neudrzuje, není však ani vydáno všanc rozmaru pouhé lidské dohody. To, co zakládá a garantuje objektivitu, je prozřetelnost-subjektivita skutečnosti, ono *božské*, co vše objektivní a zvnější překračuje, proniká, vnímá a dává mu smysl. Totéž božské, jakožto mocnost od vši objektivitě oddělená a odlišná, může však společný lidský svět strhávat zpět v nicotu a chaos. Proto je třeba ony transcendentální mocnosti smiřovat a ucházet se o jejich přízeň, neboť ony jsou garanty objektivitě – nikoliv objektivita sama. A také je nutno tuto objektivitu hájit před jinými, odlišnými, protichůdnými rozvrhy a koncepcemi světa – jinými objektivizacemi. Také ty jsou – jenže jsou cizí.

Takový celek starostlivosti, ochrany, péče, vzdělání a rozvíjení společného světa objektivitě nazýváme souhrnně *kulturou*. Ke kultuře náleží

nejen vzdělanost a umění, jak to chápeme dnes, ale též kultivovanost mravů, kultivace (země) a kult (bohů).

Přirozený svět je světem *učiněným a zjeveným*. Tato jeho povaha představuje původnější zkušenost než druhotné výklady mytické na jedné straně a historické na straně druhé, podle nichž byl svět buď učiněn a zjeven bohy, nebo byl naopak vytvořen a poznán člověkem, a z nichž jsou oba jen částečné.⁹ Jako takový je svět přirozené zkušenosti stále živým proudem vznikání a vzházení ve zjevnost, neustálým dějem smysluplné sebeproměny, dobrodružstvím bytí a poznání – tak jako vědomí, duše, mysl, jazyk a tělo. Uprostřed tohoto kolotání mnohotvárných zjevů, zjevení, zdání, obrazů a představ, pocitů a prožitků, v koloběhu toho, co přechází a pomijí, uvnitř divokého reje vrtkavé štěstěny individuálních osudů napjatých mezi zrozením a smrtí je objektivita ostrůvkem, oázou, sadem-oborou či ohrazeným městem jakés takés stálosti, spolehlivosti a jistoty, důvodem důvěry a spolehnutí, domovem a prostorem orientace, v němž se lze ve víru života něčeho pevného a trvalého zachytit, něčeho, k čemu se lze vracet a na čem se lze domluvit. Objektivitou lze také vyjadřovat, sdělovat a poměřovat vlastní vnitřní život se vši jeho intimitou a nesdělitelností – srv. metafory jako „blížkost“ (názorová), „vzepětí“ (touhy), „světlo“ (poznání), „temnota“ (nevědění), „hlubina“ (zoufalství), „ostrost“ (bolesti), „prudkost“ (povahy), „pád“ (mravní), „poskvřna“ (hříchem). Objektivita nám dále dovoluje nacházet společnou řeč a navazovat mezilidské vztahy, představuje jejich výchozí bod jako to, co je nám společné, co našim setkáním předchází; teprve odtud se případně můžeme společně odvážit do hlubin či zamířit společně k výšinám, a tedy se po podobném dobrodružství můžeme opět zotavit, „dát se dohromady“, ustavit *rovnováhu*. – V objektivitě nalézá daná kultura svou svébytnost (autonomii), kterou vyjadřuje a zpevňuje vlastními zákony (*nomoi*).

⁹ Možná, že biblické zjevení skrze dějiny svým pojetím Stvoření a Vtělení překračuje jednostrannosti mytických i historických výkladů.

Až věda přišla s tím, že objektivita nevzchází, nýbrž je odevždy beze všeho dána, že jí není třeba vytvářet, udržovat, chránit ani kultivovat, že není věcí výkonu, daru přízně, vděčnosti a odpovědnosti, nýbrž že jí stačí pouze objevovat, konstatovat, popisovat, měřit a využívat a že každý zásah do ní je čistě záležitostí lidské zvědavosti, dovednosti, vůle a svévole. Věda je naivně přesvědčena, že přírodní zákonitosti jsou výrazem objektivitu, a neuvědomuje si, že ve skutečnosti je její objektivita jen způsob formulace přírodních zákonů (což si uvědomil Kant – první kritik novověké vědecké racionality).

Politické katastrofy a ekologické krize dnešního světa mají společný původ. Nejsou výrazem toho, že by objektivní realita se všemi svými zákonitostmi byla ještě *nedokonale poznána* „v celé složitosti“, jak se domnívají scientisté. K všeobecné zkáze dochází spíše proto, že objektivita jako taková byla *mylně pochopena* jako něco, co garantuje samo sebe. Za objektivitu nese ve skutečnosti odpovědnost lidské společnosti. Ne jako za něco, co už zde je, ale jako za to, co a jak vystupuje jako objektivní. Místo toho bylo naivní osvícenecké a racionalistické pojetí objektivitu u určité vrstvy vzdělanců evropského novověku ztotožněno se skutečností vůbec a jako takové zevně vnuceno skrze vědu a techniku celému světu. Zapomnělo se zcela na kulturní kontext objektivitu, který jí teprve dává vůbec nějaký smysl a z něhož objektivita čerpá své bytí; přehlíží se, že tento kulturní kontext má být výrazem sebepochopení lidské vzájemnosti a vztahu člověka k celku společnosti a že bez této božské a kosmické dimense není vůbec ničím.

Proto přesvědčení, že skutečnost je sama o sobě něčím určitým a definitivním, že je objektivní realitou, označuji za *předsudek objektivitu*. Tím vůbec neříkám, že objektivita je předsudek, tj. že není. Za předsudek objektivitu považuji přesvědčení, že objektivita *předchází* soud, souzení a úsudek, jako by zde byla hotová *před* těmito výkony. Ve skutečnosti jest jejich důsledkem, následkem, jest sama výkonem (*Leistung, achievement*).

ZROZENÍ FILOSOFIE Z PŘEKONÁNÍ PŘEDSUDKU OBJEKTIVITU

Vědec jistě nemusí být scientistou. Avšak novověká věda svým sebepochopením, tj. svým pojetím pravdy, poznání a jsoucna, scientismus implicitně předpokládá a vychovává v něm vědce i laickou veřejnost.

V dnešní době, poznamenané pluralitou vědeckých výkladů a překotným střídáním paradigmat skrze „kopernikánské revoluce“ v důsledku „zrychlení vědeckého pokroku“ se stále častěji stává ze scientisty-dogmatika skeptik-agnostik, jenž se osvobodil od modloslužebné fascinace určitou racionální konstrukcí, v níž byl náhodou vychován.

Pro skeptika je vědecké poznání čistě pragmatická záležitost: věda mu je nástrojem orientace a úspěšné aplikace. Skeptik, jenž poznal, že vědění je vždy vztaženo k paradigmatu, rezignuje na pravdu – na pravdu, kterou ztotožňuje s definitivním věděním, nezávislým na ničem jiném než na samotné skutečnosti. A právě tuto skutečnost, která pro něj zůstává nadále neměnná a nezávislá na poznání, začne skeptik pokládat za nepoznatelnou. Učebnicové pravdy i vědecky zjištěná a dokázaná fakta pro něj ztrácejí závaznost.

Relativismus pravdy je jistě velkým osvobozením a úlevou. Zbavuje vědce závislosti na všech teoretických konstrukcích, výtvorech to lidských-příliš-lidských a umožňuje mu vyniknout v samotném umění tyto konstrukce vytvářet a dokazovat. „Vystřízlivělý“ vědec se plně může soustředit na to, v čem vědecká pravda, na kterou je svět zvyklý a kterou od něho očekává, skutečně spočívá: na její přesvědčivost, zveřejnitelnost, účinnost a úspěšnost v kontextu doby. Avšak mělká moudrost takového relativismu je také příliš lidská, příliš vázaná na ontologii povrchu. Skeptikovo myšlení, jeho rezignace na pravdu a jeho pragmatický postoj se totiž stále ještě pohybují v rámci předsudku objektivitu. Skeptik nepřestal myslet skutečnost jako objektivní realitu, tedy jako něco, co už jest tak-a-nejinak, a o čem může buď existovat jediné vědění – nebo žádné.

Filosofem se člověk stává teprve tehdy, jestliže se předsudku objektivitu důsledně zbaví. Jestliže plně, bezprostředně a nad veškerou pochyb-

nost zakusí, že jsoucno nelze objektivně poznat jako něco, co už je jakožto objektivita tak-a-nejinak zde, nýbrž že věci teprve vzházejí, ek-sistují (vyvstávají) v aktu pochopení a že jejich jsoucnost je tímto výkonem pochopení konstituována tak, že věc nelze od tohoto výkonu dodatečně oddělit, zcela zapomenout na předpoklady a meze platnosti její existence.

Tehdy se ozřejmí i vlastní smysl vědy: vědecké poznání spočívá ve skromném vytváření ostrůvků jasna, řádu, pravidelnosti a přehledné srozumitelnosti uprostřed dramatu bytí. Z této asketické a zkázně činnosti vědy vzhází nicméně nová jsoucnost se svou svébytností! Věda na své cestě objevuje nové rozměry skutečnosti a otevírá tak obzory nekonečně přesahující její kompetenci, zůstávajíc přitom branou, skrze kterou jediné lze do těchto propastných dimenzí vstoupit a k tomu novému, co v nich vzhází, se rozumějším způsobem vztáhnout.¹⁰ Filosof se tak vyvaruje dvojího pokušení: vědě podléhat a vědou pohrdat; věda se mu naopak stává bohatým pramenem inspirace, úžasu, radosti a útěchy.

Filosofie se rodí z přesvědčení, že se to se vztahem přirozeného světa a objektivní reality má právě *obráceně*, než jak to podává scientismus a na něm budované ideologie, minulé i současné: *objektivita je odvozená od přirozeného světa, a nikoliv naopak*. V tomto náhledu spočívá obrácení (*periagogé*) filosofa od jeho dřívější fascinace stíny. Z tohoto obrácení vzhází obnova důvěry v přirozenou zkušenost a v přirozený svět: subjektivitě přirozenosti i světa náleží skutečnost, a nikoliv zdání!

Filosofie vzniká v obnovení ontologické důvěry. Filosofie není totožná s původní naivní vírou v přirozený svět, jejíž samozřejmostí žije primitiv, dítě či mytický člověk. Filosofické poznání je vědomou *zkušeností* bytí. Toto poznání se skrze myšlení a řeč vztahuje k prožitku ontologické relevance přirozené zkušenosti. Jestliže se filosofie při svém zrodu dostala do rozporu s mýtem, neproblematizovala tím samotný základ

¹⁰ Všimněme si, že tato dnešní věda o skutečnosti jako o nevyčerpatelném zdroji údivu a zázraku je zcela jinou, než věda minulosti se svou snahou převádět vše divné a zázračné do svého obzoru monotónní přehlednosti a banální vysvětlitelnosti!

přirozeného vědomí, nýbrž se jej naopak snažila obnovit. V době jejího vzniku se totiž mýtus měnil z přirozeného vědomí v nadpřirozené vědění, oddělené od přirozené zkušenosti. Filosofie napadla mýto-logii, v níž se buď dogmaticky věřilo, nebo se o ní skepticky pochybovalo. Ve svých polemikách s mýtem, náboženstvím či vědou se filosofie vždy snažila proplout mezi Skyllou dogmatismu a Charybdou skepse, a tak obnovovat bezprostřední vztah ke skutečnosti, který představuje přirozená zkušenost. Filosofie začíná – v dějinách stejně jako u jednotlivce – jako vědomé úsilí přivést nevýslovnou zkušenost ontologické důvěry ke slovu. Návrat do přirozeného světa začíná otázkou po bytí.

O POSLÁNÍ FILOSOFIE

Filosofie nevidí spásu v osvětě, tj. v odvrácení se od temné, plné, masivní zkušenosti subjektivity k jasnosti a zřetelnosti objektivity, jak k ní vybízí scientismus. To neznámá, že je její orientace „tmářská“. Filosofie sice problematizuje gnosi a bojuje proti skepsi, odmítá však pohodlné řešení mystické, spočívající v sestupu do bezedných hlubin světa a duše na způsob pradávnych náboženských mystérií. Filosof nevidí spásu ve splnutí s nerozlišenými temnotami prazákladu veškerého jsoucna. Obrácení, k němuž filosofie vyzývá, není, jak jsme řekli, ani odvrácením se od tajemství bytí jako ve vědě, ani přivrácením se k němu jako v mystice, nýbrž je to *obrácení* samotných temnot hlubokého tajemství bytí ve světlo pochopení.

Filosofie je způsob života skrze poznání (*bios filosofikos*); je to umění vnímavé, reflektující účasti na „transsubstanciačním“ procesu přeměny temnot ve světlo. Toto dění jsem zde označil jako vzházení smyslu ve zjevnost. Tvrdím, že bytí není ani jasem pochopeného jako pro gnostiky a scientisty, ani absolutním transcendentem jako pro skeptiky. Považuji bytí spátřuji v samotném ději chápání, konání a života. Toto dění nechce filosofie definitivně vysvětlit ani beze zbytku pochopit, nýbrž usiluje se na něm bezprostředně účastnit, a to *skrze logos*, tj. vyjadřovat zku-

šenost této své účasti myšlením a smysluplnou řečí. Vždyť myšlení a řeč jsou výsostnou podobou vzcházení smyslu ve zjevnost – a v tomto vzcházení právě spočívá sama povaha bytí.

V úsilí přivádět ontologickou zkušenost k logu, a tak svědčit o důvěře ve smysluplnost bytí nalézá filosofie „sebe“ – své vlastní bytí. Filosofie přitom ví, že bytí jsoucna nelze domyslet, že je nelze plně vyslovit, že je logem nevyčerpatelné. Právě to však znamená, že bytí je smyslu-plné, tj. plné smyslu. Proto se nelze na cestě logu nějakého určitého, slovem vyjádřitelného smyslu bytí dobrat. V okamžiku jeho vyslovení by se totiž bytí stalo zcela určitým tímto-zde: pouhým pojmem či pouhým jevem; ztratilo by svou plnost, svou povahu subjektivity – objektivizovalo by se. Ale tím by bytí přestalo být životem smyslu, smysluplnou sebeproměnou, vztahem jsoucna k sobě samému.

Filosofie je právě proto *možná*, že se nikdy *neuskuteční*, že svého cíle – poznání povahy bytí – nikdy nedojde. A přece u tohoto cíle vždy již přebývá, na pochopení bytí se přímo podílí. To proto, že – tak jako vše jsoucí – i filosofie ztělesňuje zjevnost celku. Činí tak skrze *bios filosofikos* – život žitý jakožto poznání. Ve filosofickém životě vzchází celek zkušenosti skrze myšlení a jazyk v tělesnost výkladu světa. Mnohotvárnost filosofických výkladů světa nesvědčí o marnosti filosofického poznání, nýbrž o mnohotvárných projevech bytí; každý z oněch různých výkladů světa je pokusem vyjádřit pochopení vzešlé z určité události zjevení celku skutečnosti.

Filosofie pečuje o přirozený svět, o jeho celistvost, smysl a jednotu. Představuje stále přítomnou možnost obrácení, vytrhnutí se z fascinace fakticitou, objektivitou, tímto světem, prostě tím, co jest; dává možnost vysvobodit se z moci vládnoucích názorů, představ a nauk. Ty, kdo milují moudrost a jsou ochotni se pro ni vzdát pohodlné zabydlenosti a lákavé úspěšnosti, filosofie vyvádí k pravdě; nikoli k pravdě lidského poznání, k pravdě ontické, pravdě objektivit, před kterou či na kterou jsme nuceni ve své konečnosti a nemohoucnosti rezignovat, nikoli k „pravdě jako poznání nutnosti“, nýbrž přivádí nás k pravdě ontologické, k pravdě, která osvobozuje, k pravdě bytí.

Tomu, co jsme nazvali péčí o přirozený svět, říkal Platón „starost (*epimeleia*) o duši“. Duše pak – podle výroku Aristotelova – je „přirozeným pohybem všech věcí“. A to je opět přesně totéž, co jsem se pokusil vyjádřit tvrzením, že přirozený svět je co do svého bytí subjektivní povahy. Zdravím duše – a tedy světa – je dle Sókrata dobro (*to agathon*), spravedlnost (*dikaiosýné*) a pravda (*alétheia*). Filosofická péče o přirozený svět představuje sokratovskou výchovu (*paideia*) k zodpovědnosti vůči skutečnosti. Skutečnost, kterou nelze ani vidět, ani objevit, ani vymyslet, lze přesto poznávat naší bezprostřední účastí na ní – rozumějme: o veškeré skutečnosti se vpravdě rozhoduje v myšlení, řeči a konání každého člověka, neboť z nitra pochopení vzchází ve zjevnost celek jsoucna. To alespoň vyplývá z povahy bytí, jak se nám zjevuje ve zkušenosti přirozeného světa.